

Zpřístupnění kulturního dědictví pobaltských států prostřednictvím národních digitálních knihoven a Europeany

Denisa Illíková

Denisa.Illikova@seznam.cz

Příspěvek vznikl na základě disertační práce s názvem „Zpřístupnění kulturního dědictví pobaltských států prostřednictvím národních digitálních knihoven a Europeany“, obhájené při FiF Univerzity Komenského v Bratislavě v létě 2017. Rozsah článku není schopen pojmut veškerá zjištění, na něž jsme ve výzkumu zaměřili pozornost. Věnujeme se tak pouze zjištěním získaných přímým kontaktem s respondenty v pobaltských státech.

Vývoj digitálních technologií v posledních desetiletích ovlivnil veškeré oblasti lidského života. Se zrodem technologií se podstatně mění i role paměťových institucí, a to hlavně z pohledu na nutnost uchovávat kulturní dědictví nejen pro nás, ale hlavně pro budoucí generace (1, s. 51).

Digitalizací rozumíme proces konverze, tvorby a uchování kulturního obsahu v elektronické podobě prezentovaný prostřednictvím počítače či jiných elektronických zařízení. Uchování obsahu musí být koncipováno tak, aby byl zajištěn přístup k digitálním dokumentům bez ohledu na možné selhání médií nebo změny technologií. Je nutné zajišťovat technické parametry digitalizovaného materiálu, aby zůstal použitelný i s ohledem na překotný vývoj v záznamových a prezentačních technologiích. Není možné opomenout otázky ukládání metadat, migrace dat a jejich formátů (2, s. 3 – 4). Všechny tyto problémy řeší pobaltské státy v národních strategiích digitalizace. Dohled nad problematikou digitalizace kulturního dědictví zastávají v Pobaltí vždy Ministerstva kultury. V každém státě je jmenována koordinační skupina, která zaznamenává do jaké míry je naplňována strategie, shromažďuje a distribuuje potřebné metodiky, zřizuje specializovaná digitalizační pracoviště. V neposlední řadě sjednocuje odbornou terminologii (2, s. 4).

Výsledkem digitalizace kulturního dědictví je digitální informace o předmětech, které mají pro společnost kulturní hodnotu. Jedná se o objekty, jako jsou muzejní exponáty, sbírky knih, novin, map, zvukových materiálů, rukopisů, fotografií a podobně (3, s. 93). Digitalizované obsahy představují velmi hodnotné informace a jejich zpřístupněním významně podporujeme zvyšování společenského vědomí o kulturním, vědeckém a intelektuálním dědictví (4, s. 17), digitalizace je proto významným nástrojem ochrany kulturního dědictví. Jako efektivní nástroj pro online zpřístupnění digitálních kopií objektů kulturního dědictví fungují elektronické informační systémy, tedy digitální knihovny. Takto prezentované digitální objekty mají za úkol:

- v první řadě chránit původní objekty kulturního dědictví, které jsou jedinečné a významné;
- zachránit originální objekty kulturního dědictví, které jsou ohroženy zánikem;
- dlouhodobě uchovat hodnoty objektů kulturního dědictví, zejména pro budoucí generace;
- využít potenciálu zpřístupnění kulturního dědictví v online prostředí (např. v oblasti bádání, vzdělávání, vědě, výzkumu, ale i zábavy atd.);
- propagovat problematiku kulturního dědictví a všípít tak pozitivní vnímání o kulturním dědictví do hodnot každého člověka;
- zvýšit kulturní povědomí široké veřejnosti a zesílit tak zájem společnosti o kulturní dědictví a rozvíjet národní a kulturní identitu obyvatelstva;

v neposlední řadě jsou díky snadnému přístupu k objektům kulturního dědictví prostřednictvím digitálních knihoven překonávány geografické, časové, ale i jazykové bariéry (pokud bereme angličtinu jako celosvětový jazyk a pokud dané informační systémy podporují mutaci v tomto jazyce).

V oblasti digitalizace (nejen kulturního dědictví) jsou pobaltské státy na velmi vysoké úrovni. Estonsko je vyzdvihováno v souvislosti s úspěchy na poli informačních technologií, jimiž nezřídka předčí i západoevropské státy. Velkou výhodou pobaltských zemí je uvědomělost místních politiků o přínosu informačních technologií nejen ve službách státu, ale i co se týká financování paměťových institucí, jež provádějí digitalizaci kulturního dědictví (5). Estonsko patří mezi technologicky nejvyspělejší země, například 98 % finančních transakcí probíhá v elektronické komunikaci. Estonsko je vzorem elektronické státní správy (6). V roce 2003 započala pracovní skupina Ministerstva kultury, sestávající z vědeckých a výzkumných pracovníků, připravovat národní strategii digitalizace kulturního dědictví. Výsledkem se stala digitalizační strategie navržená pro roky 2011 – 2016. Jejimi hlavními úkoly bylo zajistit, aby se digitalizace stala rutinní činností ve všech paměťových institucích, a zlepšit celostátní koordinaci v oblasti digitalizace a uchování kulturního dědictví. Dnes je v účinnosti nová

verze strategie platná pro období 2016 – 2020 (7, s. 3). Digitalizací se zabývají všechny vědecké knihovny a knihovny s tzv. univerzální funkcí. Vědecké knihovny, které jsou ve většině zastoupeny univerzitními knihovnami, se zaměřují především na odbornou a vzdělávací literaturu. Na digitalizaci kulturního dědictví se soustředí knihovny s tzv. univerzální funkcí. V Estonsku bylo založeno 5 digitalizačních kompetenčních center pro digitalizaci kulturního dědictví. Knihovna estonského Literárního muzea se specializuje na staré rukopisy, Národní archiv na archivní materiály, fotografie a video záznamy, Národní knihovna Estonska na textové materiály, konzervační a digitalizační centrum *Kanut* se specializuje na digitalizaci artefaktů, uměleckých předmětů a fotografií. Všechny tyto centra mezi sebou navzájem spolupracují (7, s. 6). Národní knihovna Estonska je hlavním střípcem národního digitálního archivu *DIGAR*, *DIGAR Newspapers* a podílí se rovněž na tvorbě databází, jako jsou *ISE*, *EEVA*, *DEA*. Estonská muzea mají od roku 2015 vlastní informační muzejní systém a portál *MuIS (Eesti Muuseumide Veebivõrk)*, do kterého přispívají všechna státní muzea. Estonský národní archiv spravuje portál *Rahvusarhiiv (VAU)*, ostatní estonské archivy mají vlastní databázi *Saaga* (7, s. 4).

Lotyšské Ministerstvo kultury v roce 2001 podpořilo myšlenku kooperace v oblasti digitalizace kulturního dědictví mezi lotyšskými paměťovými institucemi tím, že jmenovalo pracovní skupinu, jejímž úkolem bylo sjednotit standardy a představit prvotní projekt digitalizace. Snahu dále podpořilo v roce 2003 založením státní agentury *Kulturní a informační systémy*. Agentura se stará o digitalizaci všech lotyšských kulturních institucí v rámci jedné sítě. Kulturně významné dokumenty, uložené v knihovnách, archivech a muzeích, prezentuje prostřednictvím integrovaných automatizovaných informačních systémů. Pro potřeby veřejných knihoven byl navržen jednotný národní knihovně-informační systém a souborný elektronický katalog knihoven, obojí známé pod názvem *Lightnet*. Díky systému mají lotyšské veřejné knihovny přístup k internetu pomocí nejmodernějších technologií a uživatel může prohlížet sbírky všech těchto knihoven v rámci jednoho jediného elektronického katalogu. Pro potřeby muzeí byl vytvořen souborný katalog pro muzea, do kterého přispívá všech 110 státních, ale i další soukromá lotyšská muzea. Taktéž pro lotyšské archivy byl vytvořen jednotný informační systém (8). Ministerstvo kultury vypracovalo strategii rozvoje kulturní politiky pro období 2006 – 2015 (9, s. 120). Nová strategie pro období 2014 – 2020 mimo jiné řeší problematiku financování digitalizace. V roce 2006 byl schválen projekt lotyšské národní digitální knihovny *Letonica* (10, s. 26), která využívá open source systém *Apache*. Metadata se zapisují pomocí programovacího jazyka *Java*. Struktura metadat je založena na *EDM* modelu. Digitální úložiště knihovny *DOM (Digital Object Management System)* založené na *OAIS* standardu, bylo vytvořeno na zvláštní zakázku. Objekty jsou do něj ukládány ve formátech *JPG*, *JPEG2000*, *TIFF* a *PDF*. Pro vyjádření popisných, administrativních, technických a strukturálních metadat objektů je užíván standard *XML METS/ALTO*. Přenos dat z jednoho systému do druhého, nebo ze systémů do *Europeany*, se provádí pomocí protokolu *OAI-PMH* (11).

V roce 2005 litevská vláda schválila programový dokument o digitalizaci pro roky 2005 – 2008, v němž byl definován proces digitalizace na národní úrovni. Hlavním úkolem projektu bylo vytvoření efektivní infrastruktury litevských paměťových institucí a jejich začlenění do jednoho integrovaného informačního systému s jednotným elektronickým katalogem *LIBIS*. Iniciátorem tohoto programu byla Litevská národní knihovna (1, s. 53). Společně s tímto projektem byl vypracován strategický plán digitalizace kulturního dědictví pro roky 2009 – 2013 (12, 114 – 115). Kromě národních digitalizačních center vzniklo v roce 2010 také 8 center regionálních (13, s. 7). V letech 2010 – 2012 došlo k implementaci projektu *Rozvoj virtuálního elektronického kulturního systému*, na jehož základě byl vytvořen jednotný systém a webový portál *ePaveldas* zajišťující uchování, přístup a začlenění předmětů kulturního dědictví do společného digitálního prostoru (14, s. 11). Digitální knihovna fungující na principu společné datové banky pro všechny litevské knihovny, muzea a archivy s jediným přístupovým bodem (15), byla uvedena do provozu v roce 2005 (16, s. 134). Obsahuje více než 3 miliony digitalizovaných stran původních rukopisů, novin, starých knih, kronik a dalších historicky velmi cenných dokumentů. Architektura digitálního knihovního systému se skládá ze 3 částí. Tou první je Národní knihovna *Martynas Mažvydas*, která operuje se systémem *LIBIS*, druhou je Litevské muzeum umění operující se systémem *LIMIS* a třetí je Oddělení litevských archivů, které využívá systému *LAFS*. Ačkoliv každá instituce pracuje s odlišným systémem a používá rozdílné formáty a klasifikační systémy, je digitální knihovna schopna metadata automaticky převést do společného digitálně-knihovního systému. Systém podporuje následující formáty: *UNIMARC*, *MARC21*, *EAD* a *DublinCore*. Data importovaná do systému musí být nejprve „zabalena“ do *METS*, tím se bibliografické údaje v systému samy uloží do formátu *MARC21*. Data v *EAD* a *DublinCore* formátech jsou převedeny do formátu *MARC21* během procesu importu (17, s. 1693 – 1694).

Výzkum – cíle

Díky digitalizaci extrémně narůstá množství online dostupných dokumentů. To si vyžaduje věnovat zvýšenou pozornost způsobům prezentace dokumentů a přístupu k nim. Vědeckým problémem je právě optimalizace přístupu a optimalizace způsobu (formy) prezentace digitalizovaného kulturního dědictví. Cílem empirické části disertační práce bylo zkoumáním informačního chování uživatelů otestovat celkovou uživatelskou přívětivost rozhraní vybraných národních digitálních knihoven Lotyšska a Estonska a portálu evropské digitální knihovny *Europeany* z perspektivy koncového uživatele – v našem případě studenta a knihovníka – na příkladu vyhledávání periodického tisku s důrazem na rychlost vyhledání, vizuální kvalitu vyhledaného dokumentu a možnost další práce s dokumentem.

Výzkum – testovaný vzorek

Při testování uživatelské přívětivosti rozhraní je třeba brát ohled na velké rozdíly mezi nezkušenými a zkušenými uživateli. Proto jsme se rozhodli provést výzkum se dvěma skupinami pečlivě vybraných uživatelů námi testovaných sys-

témů – knihovníků, u nichž předpokládáme, že jsou profesionálními uživateli digitálních knihoven a studentů, u nichž předpokládáme, že jsou laickými uživateli digitálních knihoven.

První výzkumný soubor představuje šest studentů Univerzity Stradiņš v Rize v Lotyšsku, kteří jsou zároveň registrovanými uživateli univerzitní knihovny a šest knihovníků v knihovně pracujících. Druhý výzkumný soubor představuje šest studentů akademické knihovny Univerzity v Tallinnu, kteří jsou zároveň registrovanými uživateli knihovny a šest knihovníků zaměstnaných v Estonské národní knihovně.

Předpokladem pro zúčastnění se výzkumu byla aktivní znalost anglického jazyka.

Výzkum – výzkumné metody

Pro vlastní šetření byla zvolena kvalitativní sonda – metoda dotazování (strukturovaný standardizovaný dotazník), otevřené zúčastněné pozorování (experiment) a explorační rozhovor.

Dotazník byl dostupný v anglickém jazyce v tištěné verzi. Jeho vyplnění bylo časově odhadnuto na cca 45 minut. Výzkum v univerzitní knihovně Univerzity Stradiņš v Rize v Lotyšsku proběhl ve dnech 27. - 28. srpna 2015. První den byl vyhrazen pro provedení výzkumu s knihovníky, druhý den s dobrovolníky z řad studentů - uživatelů knihovny. V Estonsku proběhl výzkum v Estonské národní knihovně, a to dne 14. dubna 2016 s knihovníky a dne 15. dubna 2016 se studenty Univerzity v Tallinnu (tito studenti byli předem osloveni a k výzkumu na konkrétní místo, datum i čas pozváni). Po oba dva dny výzkumu byla v národní knihovně k dispozici místnost s odpovídajícím technickým vybavením.

Obě skupiny aktérů (studenti a knihovníci) měly zadán stejný úkol, a to vyhledat konkrétní dokumenty v konkrétní národní digitální knihovně a evropské digitální knihovně Europeaně. V Lotyšsku respondenti vyhledávali v národní digitální knihovně *Letonica*, v Estonsku v národním digitálním archivu *DIGAR*. Osloveným respondentům byl vysvětlen důvod šetření, jaké jsou jeho cíle, a k čemu budou sloužit jeho výsledky.

Bylo jim vysvětleno, že nejsou testováni oni, respektive jejich dovednosti, ale uživatelské rozhraní. Vše je dobrovolné, anonymní a důvěrné. V dotazníku jsme využili především komparativní stupnicové otázky, které nám umožnily analyticko-syntetický pohled na jednotlivé prvky zkoumaného jevu a na jejich kvalitativně odlišnou funkci, ale též přesné vzájemné porovnání těchto prvků pomocí číselného vyjádření bodovacího systému. Tyto otázky jsme kombinovali s dalšími typy – dotazník tak obsahuje kromě škálových položek i otázky otevřené. Otázky s pětistupňovou škálou jsme využili pro samotné testování kvalit uživatelského rozhraní, jako je přístupnost vybrané digitální knihovny, barevné provedení, rozvržení a konzistence stránky, celkové grafické zpracování, dosažení vyhledávaného dokumentu, rychlost odezvy a cesta k vyhledávanému dokumentu, (vizuální) kvalita vyhledaného dokumentu, práce s dokumentem a celková uživatelská přívětivost rozhraní. Otázky se čtyřstupňovou škálou jsme využili pro porovnávání ve způsobech vyhledávání a hodnocení celkové uživatelské přívětivost mezi národními digitálními systémy (*Letonica* anebo *DIGAR*) a *Europeanou*.

V úvodu jsme seznámili každou skupinu s průběhem samotného výzkumu a dotazníkem, který byl rozdělen do 3 částí. Respondenti byli seznámeni s jeho strukturou a s tím, co je při plnění sady úkolů čeká.

V první části měli za úkol vyhledat konkrétní periodikum, a to buď v lotyšské národní digitální knihovně *Letonica* a nebo v estonském národním digitálním archivu *DIGAR*. V *Letonice* hledali noviny s názvem *Kurzemes Vārds* s datem vydání: 11. prosince 1941, č. 139, v *DIGARu* pak periodikum s názvem *Edasi* s datem vydání: květen 1924, č. 3.

V druhé části měli za úkol vyhledat konkrétní periodikum na portále evropské digitální knihovny *Europeana*. V této digitální knihovně Lotyšši hledali noviny s názvem *Kurzemes Vārds* s datem vydání: 20. srpna 1935, č. 293, Estonci periodikum s názvem *Edasi* s datem vydání: květen 1924, č. 3. Během plnění prvního úkolu odpovídali na otázky týkající se kvalit uživatelského rozhraní buďto lotyšské národní digitální knihovny *Letonica* anebo estonského národního digitálního archivu *DIGAR*. Při plnění druhého úkolu odpovídali na otázky, ve kterých mezi sebou porovnávali rozhraní *Europeanu* s *Letonicou* a nebo s *DIGAR-em*.

Třetí část účastníky výzkumu vyzvala ke krátkému individuálnímu rozhovoru, ve kterém mohli vyjádřit svůj celkový názor, mohli popsat a zhodnotit, co je při práci překvapilo, s jakými problémy se setkali, co je zaujalo apod.

Výsledky exploračního rozhovoru

a) Národní digitální knihovna *Letonica*

Pozitiva:

Studenti: oceňují získání hodnotných informací, nadšení z nového objevu; určitě využijí i v budoucnu; pochvalují si jednoduché vyhledání zadaného periodika; dobré řešení zadávání data periodik (díky kalendáři ve formě tabulky); oceňují doplňkovou práci s textem (např. sdílení přes Facebook)

Knihovníci: vesměs byli překvapeni, jak je DK pěkně řešená; považují ji za užitečný a prospěšný zdroj informací; je jednoduché ovládání (navigace); vyhledávání je praktické a pohodlné; přívětivé rozhraní; symetrické rozvržení stránek; získání důležitých informací o prezentaci národního kulturního dědictví

Negativa:

Studenti: zaskočila je velmi slabá úroveň nápovědy

Knihovníci: problém jim činilo prvotní zorientování se, v jaké sbírce mají zadaný dokument vlastně hledat; rozraní jim přišlo nudné, až otravné – mnoho kliknutí myší, než se člověk dostal k tomu, co hledal

b) Národní digitální archiv DIGAR**Pozitiva:**

Studenti: projevili radost při objevování něčeho tak úžasného jako je *DIGAR*; získání nových podstatných poznatků; přehlednost a srozumitelnost stránek; vyhledání cílového periodika bylo bez potíží; snadná orientace, přesně věděli, kde se na stránce nachází, věděli, kde kliknout; práce s textem je dostačující; nejvíc se jim líbila možnost přihlášení do portálu i za pomoci Facebookového účtu

Knihovníci: oceňují velice přehlednou informační strukturu DK; dobře je podle nich vyřešen i export do *PDF*; rychlé vyhledání požadovaného dokumentu

c) Evropská digitální knihovna Europeana**Pozitiva:**

Knihovníci: jednoduché nalezení zadaného dokumentu podle roku vydání

Negativa:

Studenti: vyjádřili úzkost a rozčilení z nepřehlednosti rozhraní i po detailnějším zkoumání systému; frustrování z nepřehlednosti rozhraní; problém jim činilo chaotické vyhledávání; cítili se bezradní – museli hledat na několikrát, než byli schopni dokument najít

Knihovníci: byli zklamáni z grafického provedení; těžko se v DK orientovali, nevěděli kde a jak hledat jednotlivá čísla zadaného periodika; v porovnání s národní DK je rozhraní méně příjemné; nenalezli text ve formátu *PDF*; vyhledávací systém spíše problematický; zmínili se také o nevyváženosti konzistence stránek.

Shrnutí dotazníkového šetření

Na základě výsledků získaných dotazníkovým šetřením vypadá srovnávací studie všech tří digitálních systémů následovně:

- K zadanému dokumentu se uživatelé nejlépe dostali v případě systému *DIGAR*, u *Letoniky* byla cesta obdobná, nejhůře dopadl systém *Europeana*;
- Rychlost odezvy je nejlépe hodnocena u *DIGAR-u*, poté u *Letoniky*, nejhůře dopadla opět knihovna *Europeana*;
- Doplňkovou práci s dokumentem nabízí na nejlepší úrovni knihovna *Letonica*, poměrně stejně jsou hodnocena rozhraní *DIGAR-u* a *Europeany*;
- Celkové grafické zpracování stránek působí na uživatele nejpříjemněji u systému *DIGAR*, pak u *Letoniky* a nakonec u evropské digitální knihovny;
- Celková uživatelská přívětivost rozhraní je nejlépe hodnocena u systému *DIGAR*, poté *Letonica* a na posledním místě je opět *Europeana*.

V otázce přístupnosti systému, barevného provedení a konzistence stránek můžeme mezi sebou porovnat pouze národní digitální systémy *Letonicu* a *DIGAR*: v přístupnosti vítězí *Letonica*, barevně jsou na tom podle respondentů rozhraní obou systémů vyrovnaně a konzistence stránky je přehlednější a ucelenější u *DIGAR-u*.

Závěrem

Největším problémem v digitalizaci českého kulturního dědictví je roztržštěnost digitálního prostoru, s čímž je spojeno riziko duplicity. Existují zde desítky digitálních knihoven, jako *Kramerius*, *Manuscriptorium*, *Webarchiv*, projekty *Memoria*, *HISPR*, *Špalíček*, *Digitální knihovna map*, portál *eSbírky* určený pro digitalizaci muzejních sbírek atd., které nejsou nikterak soustředěny v rámci jednotného uložení. Na digitalizaci textového kulturního dědictví se nejvýznamněji podílí Národní knihovna ČR a Moravská zemská knihovna v Brně. Právě v těchto knihovnách byly v letech 2010 – 2014 vybudovány digitalizační pracoviště, kdy se obě knihovny staly partnery v projektu *Vytvoření digitální knihovny*, jenž byl jedním ze základních stavebních kamenů koncepce e-Culture, který si kládł za cíl urychlit digitalizaci našeho kulturního dědictví. Hlavním cílem bylo zaměření se na digitalizaci dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru. Digitalizováno bylo celkem 26 milionů stran, tedy okolo 100 tisíc svazků. K úplné digitalizaci českého knižního dědictví může dojít nejdříve za 30 let a to pouze za předpokladu, že budou snahy pokračovat v současném tempu. Dnes je projekt ve fázi udržitelnosti a hlavní důraz je kladen na digitalizaci ohrožených

dokumentů (18, s. 10 – 11). Zamezit duplicitě a evidovat digitalizované dokumenty se snaží projekt *RegistrDigitalizace.cz*. V současnosti jsou do projektu zapojeny stovky českých institucí, které registru hlásí dokumenty, jejichž digitalizace byla již dokončena nebo dokumenty, které zpracovává či plánuje digitalizovat. V červnu 2016 bylo na portále nahlášeno 301 tisíc dokumentů ve stavu dokončených, 28 tisíc ve zpracování a 3 tisíce plánovaných. Nejvíce do registru přispívá *Národní digitální knihovna* Národní knihovny ČR a Moravské zemská knihovna v Brně (19). Jakákoliv jiná mezioborová provázanost institucí na digitalizaci je nedostatečná, jelikož v ČR není, na rozdíl od Pobaltí, nařízena vládou. V Litvě funguje systém spolupráce na digitalizaci absolutně nejlépe. Veškerý digitalizovaný obsah ze všech pamětových institucí zapojených do digitalizační politiky se soustřeďuje centrálně v jediné digitální knihovně *ePaveldas* a tím se zamezuje případné duplicitě. V Lotyšsku a Estonsku je situace trošku roztržitější. V lotyšské národní digitální knihovně *Letonica* nalezneme veškeré textové digitalizované materiály, muzea a archivy mají pak své vlastní portály. V Estonsku je pro digitalizaci písemného kulturního dědictví využíváno národního digitálního archivu *DIGAR* a *DIGAR Estonian Newspapers* spravovaného Estonskou národní knihovnou. Nicméně další významné digitalizační centrum, zřízené na Univerzitě v Tallinnu, s NK v oblasti digitalizace vůbec nespouští a jede si po své vlastní ose. Z tohoto důvodu se stává, že obě instituce digitalizují duplicitně stejný dokument, každá do svého vlastního systému.

Další výhodou litevské digitální strategie je vytvoření jednotného informačního systému *LIBIS* a stejnojmenného souborného katalogu, který využívají jak veřejné, tak specializované a některé univerzitní a muzejní knihovny. Estonsko je na tom obdobně, jednotný informační systém *Sierra* a souborný katalog *ESTER* využívá většina knihoven, muzeí a archivů v zemi. Pouze některé veřejné knihovny si vytvořily pro své potřeby vlastní elektronický katalog *URRAM*. Avšak snahy Estonské národní knihovny jdou natolik daleko, že již existuje návrh na užívání katalogu *ESTER* pro všechny knihovny v Estonsku. Návrh by měl být řešen vládou v roce 2017. V Lotyšsku existuje státní agentura s názvem *Kulturní informační systémy*, jenž se stará o digitalizaci všech lotyšských kulturních institucí v rámci jedné sítě. Kulturně významné dokumenty uložené v knihovnách, archivech a muzeích prezentuje prostřednictvím integrovaných automatizovaných informačních systémů. Pro potřeby knihoven byl navržen jednotný národní knihovně-informační systém *Aleph 500* a souborný elektronický katalog známý pod názvem *Lightnet*. V Česku prozatím takovou strategii postrádáme a z toho důvodu existuje několik dílčích systémů jednotlivých typů kulturních institucí (např. *Clavius*, *Aleph*, *Koniáš*, *Koha*, *Evergreen*, *BIBIS*, *Verbis*, *DaWinci* atd). Nicméně je nutné podotknout, že Moravská zemská knihovna v Brně několik let pilně pracovala na zcela novém typu knihovního katalogu, tzv. *Centrálního portálu českých knihoven*, který by do roku 2020 měl propojovat všechny české knihovny, jež budou mít o jeho využití zájem a tím zpřístupní jejich fondy a návazné služby z jednoho uživatelského vyhledávacího rozhraní. Portál byl spuštěn 23. října 2016 a je umístěn na adrese www.knihovny.cz. Uživateli je takto umožněn přístup k službám, fondům a informacím o akcích českých knihoven na jednom místě, čímž zásadně zjednodušuje přístup k dokumentům různého typu ze všech zapojených knihoven (20, s. 43 – 48). Vytvoření *Centrálního portálu českých knihoven* byl jedním z hlavních cílů *Koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2011 – 2015*. Jako uživatelské rozhraní celého portálu slouží open source software *VuFind*. V současnosti je do projektu zapojeno přes třicet předních největších českých knihoven a celý projekt je financován z *VISK-u 8B* (21, s. 301 – 305).

Podpora kulturního dědictví není možná bez legislativních a finančních opatření. Z hlediska financování digitalizace kulturního dědictví jsou na tom lépe opět pobaltské státy. Litevská, lotyšská i estonská vláda, spolu s dalšími rozhodujícími orgány, si uvědomuje důležitou roli, kterou digitalizace kulturního dědictví hraje a také si je vědoma faktu, že provoz digitalizačních pracovišť je velmi nákladná záležitost. Samotná digitalizace je pracná, musí k ní být využívány vhodné moderní technologie, dbát se musí také na dodržování norem a standardů při vytváření dat a metadat. Z tohoto důvodu vynakládají pobaltské státy k získávání kvalitních digitálních kopií nemalé peněžní částky ze svých státních rozpočtů. Na rozdíl od České republiky, která využívá finanční zdroje prozatím „pouze“ z grantových projektů *VISK6* a *VISK7* a v některých případech si musí provoz digitalizačního centra financovat sama knihovna (22, s. 16). Ve všech státech ovšem schází marketingová strategie, která by národní digitální knihovnu přiblížila veřejnosti.

Co se týče množství poskytnutého obsahu národního kulturního dědictví do prostoru evropské digitální knihovny *Europeana*, nevidíme zde žádné zásadní rozdíly. Všechny pobaltské státy i Česká republika do ní přispívají méně než 1 % obsahu, konkrétně: ČR 0,08 %, Estonsko 0,27 %, Litva 0,05 % a Lotyšsko 0,01 % (23). Musíme si však uvědomit, že všechny tyto státy patří svou rozlohou, v poměru s ostatními evropskými státy, mezi ty menší. (24).

V Lotyšsku a Estonsku zatím není určen jediný národní agregátor přispívající do *Europeany*. Lotyšsko chce tento problém vyřešit v následující digitalizační strategii. Jediná Litva má národního agregátora určeného a tím je Litevské národní knihovna. Veškerý obsah digitální knihovny *ePaveldas*, do kterého přispívají všechny litevské pamětové instituce zapojené do digitalizační politiky, je dostupný také přes stránky evropské digitální knihovny (14, s. 11). V České republice jsou určeni tzv. sektoroví agregátoři, kteří obdrželi od *Europeany* certifikaci, např. *eSbírky* jsou od roku 2013 agregátorem v oblasti digitalizace muzejních exponátů (25), Virtuální národní fonotéka naopak v oblasti zvukových fondů (26), Národní filmový archiv v oblasti kinematografie, Divadelní ústav v oblasti divadla a živého umění, Národní památkový ústav v oborech stavebnictví, architektura a archeologie (27). Základní infrastrukturou na národní úrovni, která zajišťuje přístup k digitálním textovým dokumentům digitálních knihoven provozovaných v České republice, je *Česká digitální knihovna (ČDK)*. Ta je založena na open source systémech *Kramerius*, *ProArc* a *RDflow*. Jejich vznik byl podpořen Ministerstvem kultury ČR v rámci dotačního programu *NAKI*. Cílem *ČDK* je zajistit přístup k digitálním dokumentům v knihovnách z jednoho místa. Dostupnost dokumentu je řízena nastavením ve zdrojových digitálních knihovnách (28, s. 352 – 356).

	ČR	Litva	Lotyšsko	Estonsko
rozloha (km ²)	78 866	65 200	64 589	45 339
počet obyvatel	10 553 843	2 875 593	1 983 300	1 315 944
národní dohled nad knihovnami	Ministerstvo kultury a MŠVV	Ministerstvo kultury a MŠVV	Ministerstvo kultury	Ministerstvo kultury
počet knihoven	5 354	2 549	1 708	947
počet knihovníků	5 337	5 866	6 232	2 357
počet knihovních jednotek	64 832 000	107 205 863	76 281 359	25 815 785
počet výpůjček	60 045 000	30 349 945	21 059 526	14 264 123
počet registrovaných uživatelů	1 412 000	1 248 913	1 234 141	740 985
knihovní systém veřejných knihoven	mnoho systémů	LIBIS	ALEPH 500	Sierra
souborný katalog	CASLIN	LIBIS	Lightnet	ESTER, URRAM
národní bibliografie	ČNB	NBDB	Monogrāfiju un turpinājumi zdevumu datubāze	ERB
digitální prostor	roztříštěný	ePaveldas	Letonica + archivy a muzea	DIGAR + VAU, Saaga, MuS
mezioborová provázanost institucí v digitalizaci	nedostatečná	ano	ano	vesměs ano
financování digitalizace	VISK 7, 8 + samy knihovny	stát	stát	stát
přispívání do Europeany	0,08 %	0,05 %	0,01 %	0,27 %
národní agregátor Europeany	sektoroví	NK-e Paveldas	neurčen – řeší se NK	neurčen

Tabulka: Porovnání stavu knihovnictví mezi pobaltskými státy a ČR za rok 2015

Použitá literatura

- VARNIENĚ, Regina. Lithuanian Cultural Heritage Digitisation Projects. In: *Research and Innovation: Nordic-Baltic Strategies for Library Development: proceedings of the IV Nordic-Baltic Library Meeting* [online]. Riga: National Library of Latvia, 2005, s. 50-57 [cit. 2012-12-17]. Dostupný z: http://www.epaveldas.lt/vbspi/content/docs/publications/7_2.pdf
- USNESENÍ VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY ze dne 30. ledna 2013 č. 70 ke Strategii digitalizace kulturního obsahu na léta 2013 – 2020. S. 20.
- LAUŽIKAS, Rimvydas. Digitization of Cultural Heritage: model of an Integral, Three-dimensional Spatio-temporal Thesaurus. *Archeologia e Calcolatori* [online]. 2005, roč. 6, s. 93-112 [cit. 2014-12-05]. Dostupný z: <http://soi.cnr.it/archcalc/indice/PDF16/LAUŽIKAS93-112.pdf>
- Podkladová studie k Národní strategii digitalizace kulturního obsahu* [online]. Gross Czech, a.s., 2009. 15 s. [cit. 2015-01-16]. Dostupný z: <http://www.typo3hosting.cz/uploads/media/Digit-Marta.pdf>
- SVOBODNÁ, Sárka. Digitální Estonsko: kde leží klíč k efektivní státní správě. *Pohled z venku* [online]. 26.7.2013 [cit. 2014-11-18]. Dostupný z: <http://pohledzvenku.cz/legislativa/189-digitalni-estonsko-kde-lezi-klic-k-efektivni-statni-sprave>
- ČERNÝ, Michal. Estonsko jako vzor v eGovernmentu. *Dsl.cz* [online]. 31.10.2012 [cit. 2014-11-18]. Dostupný z: <http://www.dsl.cz/clanek/2750-estonsko-jako-vzor-v-egovernmentu>
- Estonia. Implementation of the Commission Recommendation on Digitisation and Online Accessibility of Cultural Material and Digital Preservation. In: *Progress Reports 2013-2015* [online]. European Commission: digital Agenda for Europe, 03/11/2015. 17 s. [cit. 2016-01-27]. Dostupný z: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/2015-national-reports-digital-preservation>

8. Information Systems for Culture. *Ministry of Culture of the Republic of Latvia* [online]. 2015 [cit. 2015-12-12]. Dostupný z: http://www.km.gov.lv/en/cross_sector/information.html
9. ZARINS, Uldis. Latvian National Digital Library „Letonica“. *Uncommon Culture: from Closed Doors to Open Gates* [online]. Athena, 2011, roč. 2, č. 3/4, s. 120-126 [cit. 2015-08-17]. ISSN 2082-6923. Dostupný z: <http://firstmonday.org/ojs/index.php/UC/article/viewFile/3628/3001>
10. STŪRMANE, Aiva, EGLIŠTE, Elita. Subject Metadata Development for Digital Resources in Latvia. *Cataloging & Classification Quarterly* [online]. 2013, roč. 52, č. 1, s. 20-31. DOI: 10.1080/01639374.2013.854004. Dostupný také z: https://www.nlib.ee/html/yritus/.../1-2_Sturmane.doc
11. Rozhovor s Artūřem ŽOGLOU, architektem informačních systémů Národní digitální knihovny Letonica, 27.8.2015.
12. PERNARAVIČIŪTĖ, Jurgita. Digitisation and Online Accessibility: Lithuania. *Progress Reports 2007*. [online]. Minerva project, 2007, s. 114-115 [cit. 2016-02-22]. Dostupný z: <http://www.minervaeurope.org/publications/globalreport/globalrepdf07/Lithuania.pdf>
13. Lithuania. Implementation of the Commission Recommendation on Digitisation and Online Accessibility of Cultural Material and Digital Preservation. In: *Progress Reports 2011-2013* [online]. European Commission: digital Agenda for Europe, 03/11/2015. 15 s. [cit. 2016-01-29]. Dostupný z: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/2013-national-reports-digital-preservation>
14. County Public Association. *Lithuanian Public Libraries: preserving, Creating, Cooperating* [online]. Vilnius: County Public Libraries Association, 2012 [cit. 2014-11-20]. Dostupný z: http://www.kvb.lt/files/Naujienos/Lithuanian_public_libraries.pdf
15. IKAROS, redakce. Digitální zpřístupnění kulturního dědictví. *Ikaros* [online]. 2009, roč. 13, č. 5/2 [cit. 2012-10-29]. Dostupný z: <http://www.ikaros.cz/node/5464>
16. MUKIENĖ, Danutė. The Creation and Development of Integrated Information System for Automated Stocktaking, Digitization, Preservation, Search and Access of Museum Valuables in Lithuania. *Uncommon Culture: think Culture* [online]. Athena, 2010, roč. 1, č.1/2, s. 132-135 [cit. 2013-02-20]. ISSN 2082-6923. Dostupný z: <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/UC/article/view/3360/2761>
17. VARNIENĖ, Regina, DAUGIALA, Giedrius. Development of Cultural Heritage Digitisation and Access: lithuanian Approach. In: *Expanding the Knowledge Economy: issues, Applications, Case Studies* [online]. Amsterdam: IOS Press, 2007, s. 1690-1697 [cit. 2014-12-07]. Dostupný z: http://www.epaveldas.lt/vbspj/content/docs/publications/7_1.pdf
18. Národní digitální knihovna v prvním roce udržitelnosti. In: *Výroční zpráva MZK Brno, 2015*.
19. *RegistrDigitalizace.cz: evidence digitalizovaných dokumentů a sledování procesu zpracování* [online]. 2016 [cit. 2016-06-08]. Dostupný z: <http://www.registrdigitalizace.cz/rdcz/>
20. STOKLASOVÁ, Bohdana, ŽABIČKA, Petr. Portál knihovny.cz začal sloužit uživatelům. *Bulletin SKIP*, 2016, roč. 25, č. 4, s. 43-48. ISSN 1210-0927
21. ŽABIČKA, Petr, ŽABIČKOVÁ, Petra. Knihovny.cz - Centrální portál pro české knihovny. In: *Konference Knihovny zemí V4 v nástrahách digitálního věku : sborník příspěvků ze 6. kolokvia knihovnicko-informačních expertů zemí V4+ konaného 31.května – 1.června 2016 v Brně*, s. 301-305.
22. VANDASOVÁ, A. Zmapování situace digitalizace v ČR. *Kramerius systém* [online]. 2008. 18 s. [cit. 2015-12-17]. Dostupný z: http://www.sdruk.cz/data/xinha/sdruk/zmapovani_situace_digitalizace_v_cr.pdf
23. Estonia, Czech republic, Latvia, Lithuania. 2015 National Reports. *Digital Single Market: digital Economy & Society* [online]. European Commission, 16/11/2015 [cit. 2016-01-16]. Dostupný z: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/2015-national-reports-digital-preservation24>. European Union: Estonia. *EUROPA* [online]. 2017 [cit. 2017-01-26]. Dostupný z: http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/estonia/index_en.htm
24. European Union: Estonia. *EUROPA* [online]. 2017 [cit. 2017-01-26]. Dostupný z: http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/estonia/index_en.htm
25. O Esbirkach. *Esbirky.cz: o projektu. MUSOFT.cz* [online]. ©2015 [cit. 2016-02-24]. Dostupný z: <http://www.musoft.cz/cs/o-projektu/>
26. Informační kulturní portál Czechiana. *Ministerstvo kultury* [online]. 2007 [cit. 2016-01-29]. Dostupný z: <http://www.mkcr.cz/cz/kulturni-program/informacni-kulturni-portal-czechiana-54579/>
27. FAFKOVÁ, Alena. Zpráva z konference Archivy, knihovny a muzea v digitálním světě 2009. *Inflow: information Journal* [online]. 6.2.2010 [cit. 2016-03-09]. ISSN 1802-9736. Dostupný z: <http://www.inflow.cz/zprava-z-konference-archivy-knihovny-muzea-y-digitalnim-svete-2009>
28. LHOTÁK, Martin. Česká digitální knihovna: agregace a zpřístupnění digitálního obrazu z českých knihoven. In: *Conference Libraries V4 In the Decoy of Digital Age : proceedings of the 6th Colloquium of Libraries and Information Experts of the V4+ Countries held from 31st May – 1st June 2016 in Brno = Konference Knihovny zemí V4 v nástrahách digitálního věku: sborník příspěvků ze 6. kolokvia knihovnicko-informačních expertů zemí V4+ konaného 31. května – 1. června 2016 v Brně*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2016. 352-356. ISBN 978-80-7051-216-6.
29. Statistické údaje získány z: *Plnění opatření Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2011 – 2015*, s. 11., Lithuanian Libraries: statistics. *Martynas Mažvydas National Library of Lithuania*. 2016, Libraries: general information on the libraries of Latvia. *Ministry of Culture of the Republic of Latvia*, 2017, Libraries Statistics 2015. *National Library of Latvia*. 2017, Estonian Library Statistics 2015. *National Library of Estonia*, s 1-4, Český statistický úřad a Ministerstvo zahraničních věcí ČR.

Mgr. Denisa Illíková, PhD.

Denisa.Illikova@seznam.cz ■

Dizertačná práca: Zpřístupnění kulturního dědictví pobaltských států prostřednictvím národních digitálních knihoven a Europeany

Autor: Denisa, Illíková

Katedra knižničnej a informačnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Školiteľ: Prof. Ing. Milan Konvit, Ph.D.